

առեալ յաղթի խրատն: Խորհուրդը վկայում է յըրազան Առաջնորդի հա- յաքի ճշմարտութեան:

Տարաբաղաբար ա. վարչամիանքը իւր անդամակցներէ իրաւախօսութեան զգացմունքին հաղորդակից լինելու ա- նընդունալ է զանգում: Խորհուրդի ատեա- նից վազում է իւր համախօսմամբ, երկու երկտասարդ գլխին հաւաքած գիծում է հեռագրատուն. եօթանասուն անձանց կողմից, որոնք ամենեւին անտեղեակ են եղել զործից, հեռագրում է Սրբազան Առաջնորդին, որ իւր լէ՛ժնաւոր-տէ շատ վրդովում է նրա արարքից Գե- ղամիանց վերաբերմամբ:

Չարաբաղաբար Սրբազանը կարծելով, որ յերաւի Բագուի մէջ մեծ յուզման պատճառ է դառել, խնդրում է խոր- հուրդից նոյնպէս հեռագրով որ միջ- նորդ լինի ժողովուրդի առաջ՝ լէ՛ն քա մենեւին Գեղամիանցի քահանայա- ճաւու մասին ոչինչ լէ՛նամանք և ար- գելք չունի:

Խորհուրդը դարձանում է այսան- ակնկալ հեռագրի առաջ. ստուգելով զործի էությունը՝ շտապում է յայտնել վշտալի Սրբազան Առաջնորդին իւր ցաւակցութիւնը հաղորդելով, որ այդ Բագուից քաջաւան հեռագրի մէ- երեք չարամիւս անձանց զործ է միայն, և լէ՛ն ժողովուրդը զորանց ոչ համա- միտ է, ոչ համբարշտ, այլ մանաւանդ որ պարսաւում է զբանց անմիտ արար- քը:

Չինք կարող չը յայտնել Մ. Ա. Խորհուր- դին մեր շնորհակալութիւնը, որ ան- վայել բան է համարած պատուածա- նաչութեան դէմ յամուրի մոլորութե- թեան մէջ և անուշադիւ միայն իմաս- տուն և խոհմ խորհուրդին Այս վա- ժնութիւնը յարգելի խորհուրդը ուղղած է այն սխալը, որ մենք մեր անցեալ նամակով դատապարտեցինք:

Բայց հարցը սա է. մի՞թէ այստե- սակ բաները մեր մէջ անպարտի ալ- ակ մնան, վերին աստիճանի օգտակար էր, որ Մ. Ա. Խորհուրդը հրապարակով յայտնէր Սրբազան Առաջնորդին իւր ցաւակցութիւնը և այդ ինքնակոչ հո- ճարաճանեան արարքը հասարակաց դատալմունքին յանձնէր:

ԲԺ. Արամեանց:

ՏԵՐ. ՇԱԽԱՌԵՆԵԱՆԻ, ԱՆՏՈՆ ՍՈՒՍՈՒ- ՆԱՆ ԴՈՂԱՆՆԱՆԻ, ՍԵՄԵՆՈՎԻ ԵՒ ՏԻԿԻՆ Ս. ՏԵՐ. ՄԱՐՏԵՆՆԵԱՆԻ ԳՈՐԾՈՐ, ՈՐՈՒ ԳՐԱՆԻՔ ՄԵՂԱՊԻՐՈՒՄ ԵՆ ԱԵՂԱՊ ՊԱՐՏԱԿԱՆ ԹԱԳԵՐ ԵՐԵՎԱՆԻ ՄԵՃ. *)

Մայիսի 25-ին առաւօտեան նկատը սկսեցեալ վկայ էր. հասար. Ձեռնով Տես № 102-ում

տուժիւն տուաւ. երբ խաբերայ ոմն էի քարոզում, նա ինձ հաւատաց. երբ աշխարհ համայն իմ դէմ էր, մե- արն նա ինձ հաւատարմի մնաց:

ԺԶ.

Սուրբ քարոզում է իրեն հաւատի դո- ծերը—Առաջին կուրսը Կոթնիւնի հետ— Յաջորդումը կարգաւորի վերայ:

Այժմ մտնում ենք Մահմեդի կեան- քի նշանաւոր շրջանին: Մինչև այժմ նա փաստերի և համոզման վերայ հիմնուելով էր քարոզում. նոյնը պա- տուհուրում էր և հետևողներին: Կարելի է ասել, լէ՛ն քանի որ նա յորդորում էր հիւզութեամբ համբերել լէ՛նամի- ների ատելութեան, նա հետևող էր Փրկչի խօսքին—«Ի՞նչ որ ամիցէ ապ- տակ յաջ ծնօն քո, դարձն նման և դիմեն»:

Բայց աւասիկ հասաւ այն րոպէն, երբ նա պիտի խորշը քրիստոնէական հաւատի երկնային ոգուց և նրա ուս- ման վերայ մարդկային կեղծքների ունայնութիւնն և լէ՛նուութիւն երևէր: Նա ընդունալ էր իւր մարդկային բը- նութեամբ լիովին հասկանալու և լե- րագործելու խնամքը լէ՛նան պատգա- մը, լէ՛նպէս աշխատում էր քարոզել նրան մինչև այժմ: Տասներեք արարի

հարց ու վորձ անելով, որը յայտնեց որ ինքը մասնակցել է իրաւարանների խորհուրդին 1879 թ. Վորդանեանի մօտ, Սիմեոնի հրաւերմամբ: Այդ խորհուր- դը գումարում էր զբաւականի կեղ- ծութիւնը ապացուցանելու, վկայաբե- րել որոնելու համար և հարկաւոր էր խորհել լէ՛ն միջոցների գնման: Ս. Մկրտչի և Սովիայի գործը մինչև այդ ժամանակ վկային յայտնի էր, որով- հետև նահանգական դատարանի քա- ղաքացիական բաժնում նա անդամ էր այն ժամանակ, երբ քննվում էր զբաւականի մասին գործը: Խորհուր- ժամանակ, վկան խորհուրդ տուեց բո- ղորքի նահանգական դատարանի վաճ- ռի դէմ զբաւականի մասին, նոր հան- ղամանքներ բացուելու առթիւ, իսկ տուգանքի մասին—պահանջ յայտնել նա նոյնպէս խորհուրդ տուեց բողոքե- լու ժամանակ խնդրել պալատային ա- պահովանքն զբաւականի յետողարձ ստանալիքից: Խորհուրդի ժամանակ յայտնուեցաւ որ պարտաւոր լիւրը զբա- վում են Ս. Գեմի մօտ և նա չը տուեց, որովհետև գործը վերաբերում է կող- մերին և նա չը կամեցաւ ոսկոր ձգել նրանց մէջ: Վկան, այդ խորհուրդի ժա- մանակ խորհուրդ տուեց վկայագրին- րից լուսանկարչական պատճեններ վերցնել դատարանին ներկայացնելու համար, որը խնդրում է միջոցներ ձեռք առնել իսկականները պահպանելու համար: Այդ առաջարկութիւնը վե- կան արաւ, որովհետև վկայագրից 300,000 ռ. էին և դրանցից ոչ շատ վաղ նահանգական դատարանում դէպք կար, գործի վկայագրիները խաղաղա- լու: Խորհուրդ տուեց նոյնպէս վկայա- գրիները վերցնել լուսանկարչական և ոչ հասարակ պատճենները, որովհե- տև խորհուրդի ժամանակ կասկած դա- լեց վկայագրիներին կեղծ լինելու կա- ղիւնութեան մասին. և այդպէս դեպ- ղում լուսանկարչական պատճենները օգտաւէտ են քան լէ՛ն հասարակները: Խորհուրդը կայացաւ նոյնիմ. կամ դիկ- տիմը. այդ առթիւ վարձ ստանալու ժամանակը նշանակում է վկայի վե- շատակարանում, որը և նա կը ներկա- յանքի դատարանին նոյն օրը: Բա- ցի վկայից խորհուրդն ներկայ էին. Սեմեոնով, Վորդանեան, Պելլեյսի և Նակուրով, Խորհուրդի յետոյ, բայց իսկապէս երբ — վկան չէ յիշում, նրա մօտ եկաւ Սեմեոնով և հաղոր- դեց, որ գործը ընդունում է քրէական բնաւորութիւն, որովհետև վէճ է բարձ-

րացում վկայագրիներին կեղծութեան մասին. այդ առթիւ Սեմեոնով խնդ- րեց վկայից յանձն առնել գործի ղե- կավարութիւնը, որովհետև ինքը էլ չէ պարսաւում քրէական գործերով: Կիսեւեալով, որ ակնին Սովիայի բոլոր գործերը ղեկավարում է Սեմեոնով և վերջինս ստանում է 10% վարձ, այդ պատճառով վկան համաձայնեց ղե- կավարել գործը և վարձը կէսը վերա- բաժնել միմեանց մէջ: Այնուհետև հիւր Սեմեոնով յայտնեց վկային, որ ակնին Սովիայի համաձայն է նրանց վարձը աւելացնել մինչև 15%, վկան համաձայնեց 8% տալ Սեմեոնովին, իսկ 7% վերցնել ինքը: Ս. Գեմի վերա- բերութեամբ այս գործի մէջ վկային մասնակցութիւնը սահմանափակուել է միմիայն խորհուրդներով և ցուցմունք- ներով: Ս. Գեմ-ը եկաւ վկայի մօտ 1881 թ. պատմեց նրան լէ՛նագրմանի միջո- ջով որ Ազուլիսում գտնվում է մի նը- շանաւոր վկայ այդ գործի համար՝ Թա- դէոսեանը, որին կամենում էին գնա- կահարել և որ Ազուլիսի տանուտէրը, Ս. Մկրտչի ազգականը, ոչ մի միջոց ձեռք չարեց այդ դէպքի առթիւ: Կե- տեւեալով անգլիական բաքերը որ այն- տեղ յաճախ վրէժխնդրութիւնից կո- ակիկ համար մարդապաշտներէ ինչ- և կատարելով և նոյնպէս այն ազդեցու- լութիւնը, որը ունի Ս. Մկրտչը ազուլի- ցիներին վերայ, վկան կարեւոր համա- րեց Ս. Գեմի յայտարարութիւնը և այդ առթիւ Թադէոսեանի անունով զբից յայտարարութիւն ներանի նահանգա- կան դատարանի պրօկուրորին՝ քննու- լութիւն անելու մասին և խնդրել նրանի նահանգապետին՝ գնազատով տանու- տէրին վերայ: 1883 թ., բանտից ազա- տուած Ս. Գեմ-ը յայտնուեց վկայի մօտ և բերեց նրա մօտ Թադէոսեանի երեք լէ՛ն չորս նամակներ՝ հայերէն լեզուով: Վկան չը հասկացաւ լէ՛ն նրանք ինչ նշանակութիւն ունին գործի համար և տարաւ նրանց Վորդանեանի մօտ, որ խնդրելով որ նրանց լէ՛նագրմանը տալ զբաւականութիւն: Նամակներն արտա- քին տեսքը բոլորովին լեզու էր և վկան կասկածում էր, որ դրանք զը- րուածին հին լեզուով: Այդ նամակները վկան պահեց իւր մօտ, որպէս զի հա- կուրդ դէպքում նա ապացուցանի. որ Թադէոսեանը ինչպէս եղեք, լէ՛նագրում է է երեքմիայն և երեքմիայն կողմը: Այդ նամակները կարող էին վաւերացնել նրա ցուցմունքները: Ս. Մկրտչի հօր նա- մարը գտնվում էր խորհուրդին ներկա- յացում վկայագրիներին լեզու: Հաշ-

տակը բոլորեց. սակայն նրա հոգու հանձնադրեց զգացմունքը դարձնալ հաւատը վերանորոգելու փառքից: Երբ Մտաւոր յախշտակութեան ջիւղագին րոպէներում նա աշխատում էր համո- ղել ինքն իրեն, լէ՛նու և համոզուած իսկ էր, լէ՛ն իւր մեծ խորհուրդն ի լե- ղումն անելու համար էր արուած նը- ղան այդ իշխանութիւնն և լէ՛ն Աս- տուած էլ հրամայում էր նրան օգուտ քաղել դրանից: Գոնէ այդ էր այն նը- շանաւոր յայտարարութեան իմաստը, որ նա հրատարակեց նոյն միջոցին, և որ իսպառ փոխեց նրա ուսման և բը- նաւորութիւնն և ճակատագրը:

«Պէտէյս մարգարէներ», ասում է նա, առաքուեցան Աւանդի՝ նրա պէս- պէս յատկութիւնները ցոյց տալու հա- մար: Մովսէս փառաբանեց Նրա զու- լութիւնն և նախախնամութիւնը. Սողո- մոն—Նրա իմաստութիւնը, մեծութիւ- նը ու փառքը: Յիսուս Քրիստոս—Նրա արդարութիւնը՝ ամենազիւտութիւնն և զօրութիւնը. արդարութիւնը՝ սքրակօսն վարքով, ամենազիւտութիւնը՝ բոլոր սրտերի ամենաճանձով զաղտնիքը ճա- նաչելով, զօրութիւնը՝ իւր կատարած հարգանքներով: Թակայն այդ յատկու- լութիւնները ոչ մին բաւական չէ դա- իսպառ համոզելու մարդիկներին: Մով-

սուժեան մասին առաջարկութիւնը եղաւ երբ. հաւատ. Նակուրովի խոր- հուրդ, որը առաջարկեց լէ՛նմիջոցաւ միջոցով գնմել Ս. Մկրտչեանին, որի մասին և յայտնուեցաւ համաձայնու- լութիւն: Վկան սկզբում խորհուրդներ էր տալիս Ս. Գեմին, որովհետև ակնին Սո- վիայի և Ս. Գեմի շահերը նա համարում էր շարկապուած, բայց երբ սկսուեցաւ քրէական գործը և խառնուեցան Վոր- դանեանը և Սովիայի, այդ պատճա- ղով վկան հրաժարուեց գործը ղեկա- վարելուց և խորհուրդ տուեց Վորդա- նեանին ղեկել երբ. հասար. Գեղմիւն: Ս. Մկրտչի քաղաքական յանցաւորու- լեան մասին, խորհուրդի ժամանակ ո- չինչ չէ յիշուել Ս. Գեմ-ը բանտից նա- մակներ էր ուղարկում վկային գնազա- տուելով, որ ինքը ամենքից մոռա- ցուած է: Ազուլիսում Թադէոսեանի կեանքի դէմ սպանութեան փորձը վե- կան համարեց իրեն մի ընդհանուր գործ և ոչ անձամբ Թադէոսեանից, և անհրաժեշտ համարեց Կոստանեանցին պալատինց հրաժարեցնել, որովհետև նա իրեն տանուտէր, Ս. Մկրտչի շա- հերի համաձայն կարող էր Ազուլիսից հեռացնել Ս. Գեմին, իսկ այդպիսի գործա- ղութիւնները անհրաժեշտ էր խախտ- նել: Այդ պատճառով էլ վկան զբից գնազատ ներանի նահանգապետին, Նրա վկան նահանգական դատարանի անդամ էր, այդ ժամանակ դատա- տանական Թիֆլիսի աշխարհում ընդ- հանուր կարծիք կար, որ Ս. Մկրտչը կողոպտեց իւր եղբոր աքիբին: Նրա լէ՛նագրմանից հաղաթափութեան Միկայի- կի մասին զբաժն կատարութեան առ- լիւ, վկան ցոյց տուեց, որ նրա ծա- ցումը կարելի է բացատրել երկու կեր- պով. առաջինը՝ ինչպէս ոչ քիչ անգամ հաղորդում են վկային, լէ՛ն իւր անգամ էր ցոյց տալ մէկ կամ միւս անգամ և այդ դէպքում Նիկաոքուրիսեանին անվում են յիշողութեան համար. հաւանական է, որ և այդ արուած է Թադէոսեանի խաբով. երկրորդը՝ կարելի է Ս. Գեմ-ը բերեց նրա մօտ այդ նկատողութիւնը և վկան այդ տուեց հաղաթափութեան լէ՛նագրմանը համար: Խորհուրդի ժա- մանակ վկայագրիներին կեղծութեան մասին նկատողութիւն յայտնուեցաւ միմիայն նրա համար, որ նրանք ներ- կայացում էին Ս. Գեմի ձեռքով՝ Գե- ղետափոր Ս. Մկրտչի մահից այդ բան երկար ժամանակ յետոյ:

Պրոբուրը խնդրում է դատարանից կարգաւ գործի մէջ գտնուող վկային ուղղում Ս. Գեմի երկու նամակները:

սկսել և Յիսուսի հրաշքներն անգամ երկ- րայանքով ընդունուեցան: Վասնորոյ ես, վերջին մարգարէն, արվ հմ առա- քանւմ: Փաստեղ և ապացուցներ պէտք չեն իմ քարոզչութեան: Լէ՛ն սրբի կո- տորեն այն մարդու, որ կը յանդգնի հակառակ կալ օրէնքիս: Այդ ար հա- շատի համար մարտնչողի հատուցումն է—լէ՛ն յաղթ է լէ՛ն պարտութիւն—փառք և պարգև երկնքում:

Սուրբ, աւելացնում է նա, է եր- կնքի և դժողքի բանալին. ով որ մեր- կացի է նրան յանուն հաւատի, ժամա- նակաւոր քարեթով կը վարձատրուի: Նրա արեան մի կաթիլը, կրած չաք- չարանքներից ամեն մին երկնքում կը զրուի և առաւել ընդունելի կը լինի, քան լէ՛ն նոյն իսկ պահքն և աղօթքը: Ի՞նչ նա պատեցաւ զի դաշտում նա- հատակ ընկնի, նրա բոլոր մեղքերը մէկ անգամից կը ներուին, և ինքն կը տարբեր արքայութիւն՝ անընդհատա- կութիւն վայելելու սեւաշէտ հարեմե- րի զբոյսում:

Այս պատերազմային, քարոզը հիմ- նուած էր մի ուրիշ ուսման վկայի, այն է՝ նախասահմանութեան: Կորանի ասե- լով, ամեն մի դէպք իսկապէս յաւե- տնից արդէն որոշուած է և անշուշտ կատարուելու: Մարդ կարող չէ սահ-

Նր. հասար. Սոբլեմը, այդ նամակնե- րը կարգաւոր յետոյ, խնդրում է դա- տարանից ուղարկութիւն դարձնել այն բանի վերայ, որ այդ նամակներում Ս. Գեմ-ը ոչ մի կասկածանք չէ յայտ- նում վկայագրիներին իսկականութեան մասին և դարձեալ այն բանի վերայ, որ Թադէոսեանի նամակներից երեւում է որ Ս. Մկրտչը ամեն անգամ գործա- կատարներ ունէր:

Պրոբուրը խնդրեց համաձայն կար- ղացվում է պարտաւորութիւն Սեմեոնով, Վորդանեանից ստացած դատաստանա- կան ծախքերի մասին և Չիմեսով Ս. Գեմ- ին փող տալու մասին: Սրա հետ միասին պրօկուրորը խնդրում է վկայից երկու- յիսան նստին հետը բերել իւր յիշատա- կարանը և Սովիայի հետ կապած պա- մանագրերը:

Վիւ կոթնիւնից երբ. հասար. Գեղմիւն: Վորդանեան քննութեան ժա- մանակ վկան պրօկուրոր նահանգա- կան դատարանում Ս. Գեմին նա յա- ճախ պատահում էր բանտում և յե- րանքից անտարբեր լինելով, բայց յասեց, որ նրա մօտ կարող են մտնել մարդիկ, որոնք կարողանէին և կամ ծա- մոզելն նրան խոստովանեցին: Այդ մա- սին վկային ոչինչ չէ ասել և բանտա- պետ Չուկմասովը, Մէկ անգամ Ս. Գեմ-ը խնդրեց վկայից, թոյլ տալ իրեն իւր ձեռքով գրած՝ հայերէն լեզուով խնդրել տալ, որը վկան թոյլ տուեց: Վկայի մէկ անգամ բանտում այցելե- լիս, կարծեօք այստեղ եկաւ Ս. Գեմի մօտ խորհրդակցութեան, բայց նրան թոյլ չը տուեցին, բայց Չիմեսովը նրա բերած լէ՛նագրեր, կարծեօք յանձնե- ցին: Յետոյ վկան յիշում է որ նրա մօտ եկաւ այս գործի վկայները մէկը՝ Հակոբապետանը (այդ ժամանակ վկան մատնացոյց արաւ դատարանի դահ- լիւնում իրանգամ Հակոբապետանի վե- րայ), որը լէ՛նագրութիւն լինեց Ս. Գեմի հետ տեսնուելու, բայց վկան պա- տասխանեց նրան, որ այդ քննիչի գործն է և ոչ իրեն. ուրիշ ինչ պատա- հեց յետոյ—վկան չը գիտէ: Ս. Գեմին հարց ու վորձ անելու ժամանակ վե- կան երկու անգամ ներկայ գտնուեցաւ յունիւրի 30-ին և փետրուարի 25-ին 1883 թ., երկու անգամներ էլ լէ՛նագր- մանից պաշտօն կատարում էր Հախ- նադարեանը և Ս. Գեմ-ը իրեն յանցա- ւոր ճանաչեց՝ կեղծ պարտաւորութիւն յո- ղնելու մէջ և ասաց որ եթէ ապա- տուի կաւանաւորութիւնից երկու ա- միսներ ընթացքում ձեռք կը բերի շատ կարեւոր ապացուցներ և կը տալ

մտնուած ժամից առաջ մեռնել—նո- վադ, ոչ էլ ուշ: Իսկ երբ ժամը հասնի, յետ անորիկ բոլորը մին է՝ ուր և գըտ- նէր նրան մահուան հրկիւղով—ար- գեօք անկողնի մէջ, լէ՛ն ճակատա- մարտի շունդում:

Աւասիկ այն կանոններն և յայտնու- լութիւնները, որոնցով իսլամը հեղու- լեան և սկիւր քարոզեց՝ դարձաւ յան- կարճ քրիստոնէական սրբի քարոզ: Ա- րարները բարբի յարմար եկող և նը- րանց յախշտակապէս միտմեմներ խախտող այդ վերջին քարո- ղըն առանձին կերպով հաճելի երե- լեցաւ նրանց սրտին. ուստի դարձա- նալ չէ որ առաւել էլ և աւազակու- լեանը ապրող մարդիկը, բայց ի թոյ սուր քարոզող վարդապետութիւնը լե- սելով՝ գունդագունդ հաւաքուի սկսան մարգարէի գրչալիկ տակ: Մահմեդ ղեւ չէր հրամայում բռնութիւն քա- նեցնել անհատաւորութեան մէջ մնա- ցողները դէմ, միայն լէ՛ն նրանք ան- մաւուն հուրութեամբ հնազանդեցին իւր ժամանակաւոր իշխանութեանը և յո- ժարէին հարկ վճարել իրեն: Այդ բա- նի մէջ արդէն նշմարում ենք աշխար- հային փառասիրութեան և արքայա- տուութեան տեսիլը, որ վառուել էր նը- րա սրտում: Բայց ընթերցողները կը

մանրամասն ցուցմունքները։ Այս Ժա-
մանակ Տ.Ն-ը ոչ առաջին և ոչ երկ-
րորդ անգամ ոչ Ղորդանեանին և ոչ
Սոփիային չէ բամբասել։

Պարզաբեր հարցերն զկան՝ պատասխա-
նեց, որ Ղորդանեանին չը մեղադրելու
հարցի առթիւ ազգացումը իւրեւնեցող
կողմերից ոչ մի ձեռքով չէ եղել։ Բայց
մինչև մեղադրելու գլխաւոր կառա-
վարութեան կառավարիչ գեներալ լէյ-
տենանտ Ստարոսելսկին և բարձր դա-
սակարգի պատկանող բոլոր ծանօթ
անձինք իրենց զարմացող յայտնեցին
տարածուած լուրերի առթիւ և ուղ-
ղակի յայտարարեցին, որ Ղորդանեանը
այդպիսի կեղծոտ և անազնիւ գործո-
ղութիւններէն բոլորովին անընդունակ
անձնաւորութիւն է, և իւր յատկու-
թիւններով վայելում է ընդհանուր
յարգանքը։

Մեղադրութեան Ղորդանեանին հարցերն զկան
պատասխանեց, որ Ղորդանեանը իւր
առանձնատենական եղել է՝ դատա-
րանում 1883 թ. հոկտեմբերին և խո-
սակցում էր իւր հետ իւր գործի մա-
սին, և վկայ յայտնեց նրան, որ ոչ լի-
նրա համար են ձգձգում նրա գործը
և քննութիւն անում, և եթէ նրա ա-
սածները ուղիւ են, դատարանը ա-
ռանց այն էլ կ'արդարացին նրան։
Հենց այդպէս էլ վկայ պահանջեց վե-
կարագրելու դանձաւտեղ և ցոյց
տուցեց նրանց Ղորդանեանին և ինոյ
իւր ինիքով փախած ծրարով վերա-
դարձրեց նրանց։

Սր. հարց. Օրդինը խնդրում է դա-
տարանից դատարանի գործի քննու-
թեամբ ապացուցանել, որ Տ.Ն-ը, բաց
1883 թ. մարտի 4-ի հարց ու վերջից,
որի ժամանակ Ղորդանեանը և տիկին
Սոփիան ամբաստանուեցան, դարձեալ
հարց ու փորձ արուեստաւ յունւարի 30-
ին և փետրուարի 25-ին 1883 թ., վե-
կայ կրպակներով ներկայութեամբ։

Փորձաքննութեան հարցերն զկան։ Սոփիային
կարծում է, որ դրա հետ միասին անհ-
րաժեշտ է Տ.Ն-ի ցուցմունքները ըն-
կերցումը, որովհետեւ ապագայ մէկ
թուի վերայ չի կարելի հիմնել որ և է
փաստ։

Սր. հարց. Երկուսն պատասխանում
է, որ այդ արձանագրութիւնների րո-
վանդակութիւնը քաղաքական են վե-
կայ կրպակներով ցուցմունքով և մե-
ղադրական գործում, բայց որ օրէնքի
հիման վերայ կարգաւ չէ կարելի բաց
Տ.Ն-ի խնդրի համաձայն, որը այժ-
մ չկայ։

Դատարանը որոշեց կարգադրել թիւը
տեսնել, որ նրա պահանջած հարկը
դեռ գլխաւոր նպատակին պիտի ծա-
ռայէր, պատճառ. որ գրեթէ ամբողջա-
պէս հաւատի տարածութեան համար
էր գործածվում։

Մահմեդի հինց առաջին ռազմա-
կան ձեռնարկութիւններից երեսն է
գլխի վրէժխնդրութեան այն ծածուկ
կերպը, որ արդէն իշխան ենք։ Նրա ա-
ռաջին արդարանքներն անհայտ կո-
րէկներն դէմ ուղղուեցան։ Մահմեդ
ինքն իրեք անգամ հորդատուու եւ-
րանց կարավաններն վերայ, բայց ա-
ռանց մի շուրջին յաջողութեան։ Չոր-
րորդ անգամին նա ուղարկեց յԱրդա-
ւաշին։ Չային, որ ութը կամ տասն
անվիշեր ընկերներով խաղաց գէպի
հարաւային Արաբիա։ Այդ արշաւանքը
տեղի ունեցաւ։ Բազմ արքան ամ-
սում, երբ արգելուած էին որ և հա-
րստահարութիւնը, վատնորդ Արդաւա-
շին տրուեցաւ։ Մի կերպով հրամանա-
վել, որ նա բանալու էր երեք կամ
չորս օրից ինոյ, և ոչ առաջ։ Դրի խոս-
քերը լիքն էին մոլոր էին, բայց բազմ-
մաստ։ Արդաւաշին հրամայում էր
յունի գէպի նախախեան հովիտը—Միկ-
կայ և Թայֆի մէջ տեղում, ուր ա-
ռաջին անգամ ընկեր էին երեսն մար-
դարէն—և այնտեղ դարան մտած

քննութիւնով, որից երեսն, որ Տ.Ն-ը
քննիչին ցուցմունքներ տուց յունվա-
րի 30-ին և փետրուարի 25-ին 1883 թ.
և վերջին արձանագրութեան վերայ նը-
շանակում է նահանգական դատարա-
նի պրօկուրոր Արաշինկովի մակագրելը։
(Կը շարունակուի)

ԹՂԹԱԿՑՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԹԱԽԻՉ, 21 մայիսի.—Ահա 7 ամիս
է, որ գտնվում են Պարսկաստանի ա-
մենախառնաշաղկապում, Քաւր-
զում, որի մէջ բնակվում են 100,000-ի
չափ պարսիկներ։ Սրանց հետ միասին
բնակվում են 600 սուլեի հայեր, որոնք
գաղթութեամբ են Պարսկաստանի զանա-
զան կողմերից։ Կայ և 30 տան չափ
երուզաղեցիներ։

Քաւրզի քան բնակիչները եղած
են 60 տուն, ինչպէս իրենք ասում են։
Հայերը գլխաւորապէս բնակվում են
երկու թաղերում—Նիւրի և Ղաւա—
նի և զրոյն Վիւաւա։ Ղաւայի թաղում
հայերը սակաւաթիւ են և հարուստ
դասակարգին պատկանողներ։ այն տեղ
է գտնվում Ատրաքսական վիճակի ս-
ուլեի թաղերում և հանգուցեալ Սրա-
զան Սաթուկեանցի կառուցած Արա-
մեան դպրոցը, որը առաջին է Պարս-
կաստանի մէջ և ունի մի նախակրթա-
րան, մի պատրաստական և 3 հիմնա-
կան դասաստիւն։ 130 սաներով։ ա-
ւանդելի լեզուներն են հայերէնը, ուս-
մանը և պարսիկերէնը, ունի 7 ու-
սուցիչներ, 2 ուսանողանցի, 5 պարս-
կաստանցի։ Ուսուցիչներից մէկը պ. Խո-
ջամիրեան մտադիր է այս տարի մի
մասնաւոր ուսուցչական ժողով կազ-
մել Քաւրզում Պարսկաստանի հայ ու-
սուցիչներից։ Ուսումնարանը ունի մի
հարուստ ընթերցարան։

Ղաւայի մէջ են բնակվում և երուզա-
կան բոլոր հիւսնատները, սրանց շնոր-
հի հայերը բաւական ազատ են ապ-
րում պարսիկների մէջ։

Ներկորը թաղը Վիւաւա, որը 400
տան չափ բնակիչ ունի։ Ենթամաս-
նութիւնը հասարակ դասին է կազ-
մուած, որոնց պարագմունքն է հիւս-
նութիւնը, ոսկերչութիւնը և այլ ար-
հեստներ։ Կան և վաճառականներ, ո-
րոնք, միայն չոր պարանք կարող են
ծախել։ որովհետեւ պարսիկները քրիս-
տոնականներից թաց րան տանել մեղք
են համարում։

Այս թաղը ունի եկեղեցուն կից ա-
րական և իսկական սեռերի դպրոցներ
III դաստառներով և 108 աշակերտ-

ներով, որոնք միեւնոյն լիզուներն են
սովորում, ինչ որ Արամեան դպրոցում։
Ունի երկու ուսուցիչ և մէկ վարժուհի։

Բացի սրանից Ղաւայում կան եր-
կու արական դպրոցներ ամերիկացի
միսիոնարներից հիմնուած և կոչվում է
եւրոպայեանական ընկերութեան ու-
սումնալան։ Կառավարվում է 10 ան-
ձինքներով, որոնցից իւրաքանչիւրը իւր
գրագիտիչ զնում է մի նշանաւոր գու-
մար և ծախքը հոգում։ Սա ունի 50
սաներ, 3 ուսուցիչներ և մի պրօկու-
րոր։

Հայ բողոքական դպրոցը շինուած է
Mr. J. Wilson, Միսթր Վիլսոնի աշ-
խատութեամբ, բաժանուած է երկու
ձեղերով՝ կրեանական և ուսումնական։ ա-
շակերտները թուով 42 են, որոնցից 14
գերերթիւներ։ Լիզուները աւանդ-
վում են հայերէնը, անգլերէնը, պարս-
կերէնը տաճկերէնը և մասամբ ուս-
մանը։ Կայ և մի իսկական դպրոց 26
սանուհիներով, որոնցից 14 գերերթիւ-
ներ են։ Նոյն լիզուներն են սովորում։

Կ. Տ.Ն. ՄԵՏ։

**ՂԱՐՍ, 23 մայիսի.—Արշաւանդա-
պոլից Ղարս գաւու ժամանակ, Կէ-
տիկ Սաթուկեան գեղում տեսայ մի կը-
ռիւ, որի ժամանակ տեղական քահա-
նայի որդին գիտին ընկերով հոգին ա-
ւանդեց։ Այդ գեղում բնակվում են 45
տուն աշակերտներ, որոնք բաժանուած
են միմեանց հակառակ կուսակցու-
թիւններով։ Սա վերջով համոզուեցայ,
որ ուր որ մուտք են գտել աշակերտ-
ները, այնտեղ կուր անպակաս է։
Աղդալ բողոքական գեղը բաղկացած
է 15—20 տանից, որոնք անցեալ 1884
թուին տեղութեանը հայիւ լի տա-
սանորդ են տուել 70—80 պուգ գարի
և ցորեն, չը նայելով որ դրանց հողի-
քը բնակիչները թուի համեմատ շատ
է, և կարող է լաւ բաւականութիւն
տալ, ինչէ մշակուի, բայց քրդերի ձեռ-
քին լինելով կարելի եղած արդիւնք
չէ տալու։**

Աւետարական գործով Ղարսից Կաղ-
զուան գնալիս այցելեցի հին Գոմաձոր.
(այժմ ԱԼԵԿՍԱՆԴՐՈՎՈՎ) գեղը, ուր բը-
նակիչներն 50 տուն մայրականներ,
մօտ 500 հոգիներից բաղկացած։ Կառա-
վարութիւնը տրուած է մայրականնե-
րն 2,500 դեսետին վարելահող և 1,500
դեսետին արօտատեղի։ Այս 4000 դեսե-
տին հողը առաջ չէինք գեղերին է
պատկանելիս եղել։ Մայրականները ան-
ձանօթ լինելով այդ հողի մշակութեան

ձեռի հետ, շատ քիչ արդիւնք են կա-
ռաւում ստանալ գրանցել։ Այդ հողը
2/3 ծառք հող է լիքն ցանում և վարում
են։ միւսները թողուած են անմշակ։
Մայրական կանայք Ղարսում կաթ և
մածուն ծախելով են սարսաղում և սը-
նային պակասութիւններն մի մասը հո-
գում, իսկ մարդիկ հողերը վարձով են
տալիս Խանի գեղացի և ուրիշ հայե-
րին, գարի ցորեն առնելով, և իրենց
ձիերին կերակրելով։ Խանի գեղացիներ-
ը մօտ 600 հոգիներով պարտ են 150—
200 կօթ ցորեն և գարի տալ տա-
րէնք մայրականներին, իրեն հողի
վարձ։ Անցեալ տարի Խանի գեղ-
ացիները 1100—1200 պուգ գարի և
ցորեն տասանորդ պէտք է տալին, բայց
կապաւառուները կշիւր այնչափ ձիւր
էր որ գեղում 47 ֆունտ կշիւր
հագել լիքնուց մօտ 42 ֆունտ դուրս
եկաւ, իսկ դրա գաղտնիքը գեղացի-
ները անկարող են հաղկանալու։ Գիւ-
ղացիների վէճերը և կռիւները օրէնք
հարկերներով գալիս են դատարանը,
Գիւղացի։

ԲԱՆԱԲԱՆ

ԱՆԳԼԻԱ.—Մեր կարծիքով, ասում
է "Daily News", ամօթ է նոր միւսիս-
տութեան համար պաշտպանութիւն
խնդրել իւր հակառակորդներից։ Քանի
որ երկրումս գոյութիւն ունի կուսակ-
ցական կառավարութիւնը, այդ տեսակ
համաձայնութիւնները վնասալար և
անտեղի են։ Եթէ Գլխաւորը խոս-
տանում է չընդգնդաւորել նոր քիչ-
տին, դրանով նա չի կարող իւր
կուսակցութեան ձեռքը կապել, որով-
հետեւ հակառակ գեղաւաճում Սեր
Լիւիս-Քիչը կարող էր ամեն բան անել,
ինչ որ ուզում է, երկիւղ չը կրելով ոչ
մի ընդգնդաւորական կուսակցութիւնից,
սե ինչպէս կարելի է լիցի տալ, որ
ազատամիտները պարագլխները խոս-
տանալին չընդգնդաւորել այնչափ ոգոր-
մելի օրինադիր։ Սա ծիւղաղիւ է։ Բիւ-
շտի վերայ, ի հարկէ չին յարձակուի
նրանք, որոնք պիտի նրան ներկայաց-
նեն, բայց մենք չենք հասկանում, լի-
քն կարող է այդտեղ խոստանալ Գլ-
խաւորը։ Մենք չենք կարծում մի-
չև անգամ, որ սրա մասին որ և բա-
նակցութիւններ եղած լինէին։ Բոլոր-
ովն հակառակն է խոսում "Morning
Post". նրա կարծիքով, լար Սալիս-
բերին շատ խելացի է շարժվում, երբ
հրաժարվում է կառավարութիւնից, և

Թէ ազատամիտները չեն պարտաւա-
րաւ չընդգնդաւորուած պահանջարկ-
կան կարիքներին։ Ամենքին հասկա-
նալի է, ասում է քրդերը, որ իր-
եակցութեան ոչ մի պարագլուս չը
պիտի ամառացնէ իրեն և իւր միւ-
սակցութեանը մի այնպիսի գերբ բռնե-
լով, որից ամէն օր կարող է ընկնել։

"Independ. Belge", լրագրի Լիւզաքին
Թղթակցը կարծում է, որ Սալիսբը-
րին կարենաւ չի վերանորոգել առ-
տաքայ կարգի օրէնքները։ Երանդա-
լում և մինչև անգամ նրանց չի փո-
խարին անցողական օրէնքներով։ Սրա-
նով նա վարձատրած կը լինի պար-
նէլականներին, որոնք նպաստեցին
պահպանողականներին Գլխաւորին կա-
րենաւ վայր ձգելու։ Եւ սրա հետ
միասին նա կը բաւականացնէ քրդ-
Ջերմին, որը հակառակ է ստիպողա-
կան օրէնքներին։ Բացի սրանից կարի-
նետը կը կարողանայ այն վիճաբանու-
թիւններից իրեն սղատ պահելու, որոնք
շատ վտանգաւոր էին նրա համար։

ՆԻՊՈՑՈՍ.—Արաբական "Լուսին" (Թ-
թերթը հրատարակում է այն նամակ
բովանդակութիւնը, որով նոր Մահմեդ
հրաւիրում է էմիրներին ձգել առա-
ջապա Մահմեդին և միանալ իրեն հետ։
Ողջոյն բոլոր ուղղափառներին, որոնք
կոչվում են Ալլահին և նրա մարգարէին
համար։ Եւ զոհում են իրենց կենսա-
մուտեման հաւատի համար։ Այս նա-
մակ կը յանձնուի բոլոր ուղղափառնե-
րին բարեկեցիկ առաքելի միջնորդու-
թեամբ։ Մահմեդը ընտրել է փնձիւր
Ծառային, տարածելու նրա հրա-
ւիր։ Եւ պարտաւորելու նրան ամեն զոր-
ծակութեան դէմ։ Նա մասնաւորապէս
չաւ ինչպէս, որ Կորդոֆանի և Կար-
ֆուրի հազարաւոր ուղղափառները մի-
անալին ինչ հետ և պատերազմէին
նրա փառքի համար։ Ձեր հրամայողը
պատերազմ է մղում իւր գանձը շա-
տացնելու և իւր կանոնը լիւր աւե-
տացնելու համար, այն ինչ իսկ ստա-
րագիւտ են հաւատար համար։ Եւ չեմ
մոտում իմ քսակներս լցնելու վե-
րայ։ Ձեզ յայտնի է նոյնպէս այն պար-
գեր, որ պիտի ստանան այն ուղղա-
փառները արքայութեան մէջ, որոնք
պատերազմում և մեռնում են իրենց
մարգարէի համար։ Աստի միայնք ինչ
հետ, ըստ որում ես եմ Աստուծոյ և
Մահմեդի ճշմարիտ առաքելը։ Եւ
թէ Մահմեդ-Ահմեդը, որ գրաւում է
քաղաքներ և գեղեր նուաճելով Խոր-
հեցէք արքայութեան վերայ և եղէք

